

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Розглянуто підходи щодо формування термінів бухгалтерського обліку. Основна увага приділена аналізу способів дослідження термінів науковцями та дотримання фахівцями вимог до термінів бухгалтерського обліку

Ключові слова: термін, термінологія, поняття, бухгалтерський облік

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень та публікацій. Формування вихідних положень даного дослідження базується на результатах наукових праць в сфері філології, лінгвістики, семантики. Існують певні спроби у створенні загальної теорії термінознавства, проте вони ще не оформились у стійку теорію науки. Проте усталеними і такими, які не викликають дискусій у філологів, є наступні базові положення, які у нашому дослідженні будуть виступати постулатами.

1. Усі терміни організовані в рамках своїх предметних областей.
2. Існує суб'єкт визначення, тобто особа чи група осіб, які мають мету через мисленнєвий процес надати вербальну форму об'єктам чи явищам реальної дійсності.
4. Припускається, що використання остенсивного методу визначення (визначення, яке здійснюють за допомогою демонстрування предмета) не може бути застосованим у наукових дослідженнях бухгалтерського обліку.
5. Необхідно розрізняти способи вивчення термінів в навчальному процесі та способи дослідження термінів у науково-дослідній діяльності. Дана публікація присвячена останньому.
6. У статті будемо використовувати наступні дефініції:
  - визначення – формулювання, вислів, у якому розкривається зміст чогонебудь, його суттєві ознаки, наукове означення.
  - поняття – одна із форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності.
  - термін – слово або словосполучення, яке є найменуванням наукового поняття.
  - термінологія (термінологічне поле) – сукупність термінів якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва або всіх термінів даної мови.
  - термінознавство – наука, яка займається вивченням термінів та терміносистем.
  - терміносистема – це система термінів у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію.
7. Термінувати необхідно процеси (явища) (наприклад, у бухгалтерському обліку – “відповідальне зберігання”, “відчуження майна”), предмети (напівфабрикати, брак), властивості (достовірність інформації), одиниці виміру (національна валюта). При цьому передбачається, що предмет визначення має сутність, ознаки, структуру, властивості.
8. Лексика національної мови передбачає такі її форми: розмовна, художня та професійна. У даній публікації йтиметься про останню, оскільки в розмовній мові та художній літературі зустрічається не наукове вживання термінів (наприклад, фінанси ототожнюються з грошима).

У даній публікації наводяться приклади визначень, відмічених “*”, запропонованих науковцями у дисертаціях, проте з метою уникнення суб’єктивного сприйняття матеріалу їх автори не зазначатимуться.

Мета дослідження – визначення шляхів удосконалення термінології бухгалтерського обліку. Робоча гіпотеза полягає в наступному. Термінологічна система бухгалтерського обліку має значну кількість елементів і зв’язків. Використовуючи методичні та мовні засоби, суб’єкти цієї системи зможуть вирішити основну термінологічну проблему – знаходження слів для визначення об’єктів і явищ, які відображаються в системі бухгалтерського обліку, шляхом дотримання певних процедур визначення термінів.

Викладення основного матеріалу. Значна частина наукових диспутів у бухгалтерському обліку пов’язана не з розходженням позицій про факти, а з наявністю різних значень понять, якими оперують дослідники. Як приклад, наведемо кілька визначень однієї з базових категорій бухгалтерського обліку – дохід.

Дохід – результат виробничо-господарської діяльності, отриманий як різниця між вартістю продукції і послуг, що реалізуються, та виробничими витратами підприємства. [1]

Дохід – один з найважливіших економічних показників, що характеризує результати його роботи; частина грошових надходжень, яка може бути спрямована на формування фонду оплати праці та чистого доходу підприємства. [4]

Дохід – різниця між витратом від реалізації продукції, робіт чи послуг і вартістю матеріальних витрат на виробництво та збут цієї продукції. [2]

Доходи – це фінансові надходження від основної та неосновної діяльності підприємства, кінцевим результатом якої являються вироблена та реалізована продукція, чи надані послуги (виконані роботи), оплачені покупцем чи замовником. [5]

Доходи – загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за їх межами (ПКУ).

Доходи – збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов’язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період (П(С)БО).

Така різноманітність у підходах до визначення одного поняття демонструє роль швидкого та ефективного вирішення термінологічних проблем. Упорядкування термінології бухгалтерського обліку сприятиме встановленню наукової комунікації як між окремими спеціалістами одного профілю, так і між спеціалістами суміжних наук. Перешкодою у вільному обміні бухгалтерською інформацією є створення штучного бар’єру між мовою бухгалтерів-науковців і бухгалтерів-практиків. На рівні прагматики важливо, щоб досягнення науки стали для бухгалтерів-практиків надбанням власної думки, а не баластом незрозумілих термінів. На сьогодні маловживаними у лексиці практикуючих бухгалтерів є такі терміни, як чиста реалізаційна вартість активів, відстрочені податкові активи, нормальна виробнича потужність. Крім того, бухгалтери на практиці важко відмовляються від звичних термінів (наприклад, статутний фонд, розрахунковий рахунок, журнально-ордерна форма), замінені законодавством (статутний капітал, поточний рахунок, журнальна форма).

Розвиток термінів конкретної науки перебуває в прямій залежності від рівня її розвитку. Підтвердженням цього є стислий історичний огляд досліджень науковців, які розглядали терміни бухгалтерського обліку (узагальнено на підставі [6]):

– Є.Є. Сіверс (кін. XIX – поч. XX ст., Росія): наполягав, що потрібно писати дієслово “дебитовать” (рос.) через “и”; довів неспроможність терміну “особовий рахунок” (потрібно “особистий”), ввів термін “оборотна відомість”;

– П. Гарньє (кін. XIX – поч. XX ст., Франція): “в балансі немає статей – це невиправданий синонім, – а є рахунки”;

– М. Баттайлль (1872-1922, Франція): вживав замість терміну “форми” рахівництва термін “модель”;

– Д. Чербоні (1856-1945, Італія): застосував до бухгалтерського обліку такі поняття, як аналіз і синтез;

– Е. Пізані (1845-1915 р., Італія): ввів в облік запозичені з механіки поняття “статика” і “динаміка”;

– Е.П. Леоте і А. Гільбо (кін. XIX – поч. XX ст., Франція): виділяли такі групи бухгалтерів: початковий, професійний (власне бухгалтерський апарат), підзвітний (матеріально відповідальні особи, касир, конторник і контролер);

– Ж.Б. Дюмарше (1874-1946 р., Франція): вважав поняття “початкового бухгалтера” метафізичною фікцією і не потрібною в бухгалтерському обліку;

– Ріхард Фішер (1852-1919 р., Німеччина): використовував поняття, об’єктивна собівартість, сутність якої зводилася до досягнення порівнянності між витратами приватних та акціонерних підприємств;

– К.І. Арнольд (XX-XIX ст., Росія): ввів формулу “рахунок – рахунку”, дав поняття відомості як облікового реєстру, ввів термін “рекапітуляція” як угруповання облікових даних, дієслово “сторнувати”. Невдалим у його терміносистемі була назва проводок “постами”;

– М.С. Лунський (кін. XIX – поч. XX ст., Росія): зазначав, що він першим ввів поняття “пасив” в широкому сенсі слова;

– О.К. Роццаховський (початок XX ст., Росія): ввів поняття “внутрішньої продуктивної сили” підприємства, зазначаючи, що вона вимірюється не розміром зазначеного в пасиві основного капіталу, а “кількістю різного роду цінностей, показаних в активі, ставленням їх між собою і до суми зобов’язань перед третіми особами”;

– Карло Сганціні (початок XX ст., Швейцарія): замість термінів “дебет” і “кредит” автор вводив єдине поняття для всіх рахунків: вхід-замість дебета і вихід – замість кредиту;

– А.П. Рудановський (кін. XIX – поч. XX ст., Росія): запропонував поняття “фонд” замість “капітал”.

Огляд наукових публікацій дореволюційного періоду і радянської доби дає підстави дійти висновку, що термінологія мала порівняно з сучасним періодом відносно незмінність, що забезпечувало взаєморозуміння у науковій комунікації вчених у довготривалому періоді. Сучасні зміни відбуваються за рік або навіть кілька місяців. Достатньо прослідкувати динаміку впровадження норм МСФЗ, П(С)БО, спочатку ЗУ “Про оподаткування прибутку підприємств”, ЗУ “Про ПДВ”, а згодом і Податкового кодексу України (ПКУ). Так, П(С)БО містять 263 терміни, Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств”, який втратив чинність після введення в дію ПКУ, – 42, ПКУ (п. 14.1) – 268, МСБО – 243, МСФЗ – 96.

Необхідність у аналізі і впорядкуванні терміносистеми бухгалтерського обліку зумовлена наступним:

1. Бухгалтерські словники, які публікувались після 2000-го року, не встигали поповнюватись новою термінологією, прийнятою у законодавстві.

2. Майже кожне дисертаційне дослідження з бухгалтерського обліку містить удосконалення в частині уточнення його дефініції (з пропозиціями внесення змін у законодавство) або введення нового терміну. Як наслідок, кожен науковець у власних дослідженнях використовує сформульовану ним нову дефініцію, виходячи з конкретних завдань свого дослідження і користуючись власним розумінням об'єкта у своїй свідомості, спираючись на власні знання професійної мови. Отже, різні дослідники – різні інтереси – різні визначення.

3. Оскільки бухгалтерський облік – це відкрита система, на її розвиток здійснюють вплив досягнення в інших науках (особливо, інформатики).

4. Бізнес XXI-го століття характеризується складністю господарських відносин з великою кількістю елементів і взаємозв'язків між ними, що позначається на терміносистемах економічних наук.

5. Особливо актуальними стали проблеми перекладу наукової та нормативної іншомовної літератури. Посилює актуальність цього положення прийнятий Закон про засади державної мовної політики.

До проблем вживання бухгалтерських термінів у практичній і науковій діяльності додаються:

1) різне трактування терміну в фінансах, економіці підприємства, економічній теорії, менеджменті;

2) різне трактування терміну в П(С)БО, МСФЗ і ПКУ. Як приклад, наведемо визначення гудвілу:

– гудвіл (вартість ділової репутації) – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо (ПКУ);

– гудвіл – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання (П(С)БО 19);

– гудвіл (goodwill) – актив, який втілює у собі майбутні економічні вигоди, що виникають від інших активів, придбаних в об'єднанні бізнесу, які неможливо індивідуально ідентифікувати та окремо визнати (МСФЗ 3);

– гудвіл – умовна вартість ділових зв'язків фірми, ціна накопичених нематеріальних активів фірми (престиж торгових марок, досвід, нові технології, ділові зв'язки, стійка клієнтура, панівна позиція на ринку тощо); грошова оцінка різниці між ціною підприємства та реальною вартістю його основного капіталу; перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання [3];

3) недосконалість дефініцій, закріплених на законодавчому рівні;

4) наявність тривалих дискусій з визначення поняття у науковців.

Одне з ключових проблемних питань, які виникають у терміносистемі бухгалтерського обліку, є питання про те, чи повинні терміни бути однаковими для всіх економічних дисциплін? Усі філологи погоджуються в тому, що однозначність терміну потрібно розуміти в межах термінологічного поля, тобто термінології. Під термінологічним полем розуміють своєрідну область існування терміну, де останній набуває всіх своїх характерних якостей, контекст. Терміносистема будь якого термінологічного поля передбачає існування певної ієрархічної підпорядкованості. Так, має бути ключовий термін, навколо якого організовані інші. Наприклад, якщо

під активами у бухгалтерському обліку розуміють ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому (П(С)БО 1)), то усі інші словоплучення зі словом “активи” повинні використовувати саме таке його значення. Наприклад, актив зовнішнього середовища* – немонетарний ресурс, створений всередині підприємства, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік), який не можна повністю контролювати, використання якого, як очікується, приведе до отримання економічних вигод в майбутньому. Як бачимо, у цьому визначенні мають місце усі ключові слова термінологічного поля бухгалтерського обліку: ресурс, контроль, економічні вигоди. Хоча ці три терміни в інших термінологічних полях (наприклад, макроекономіки) матимуть інше значення. Поза межами термінологічного поля бухгалтерського обліку поняття “актив зовнішнього середовища” втрачає свою характеристику, набуває інших системних зв'язків. Отже, усі основні риси притаманні термінам лише у межах їх термінологічного поля.

Можлива й інша ситуація, коли терміни з термінологічного поля бухгалтерського обліку використовуються в інших науках. Наприклад, поняття “неліквідні активи” відноситься до терміносистеми економічного аналізу, проте у своєму визначенні воно має ключове слово “актив” у його бухгалтерському значенні: неліквідні активи – група активів підприємства, які можуть бути реалізовані без втрат своєї поточної (балансової) вартості лише протягом тривалого часу.

Найпроблемнішою у наукових дослідженнях є ситуація, коли однакові терміни вживаються у різних значеннях у різних термінологічних полях. Наприклад, власний капітал – частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань (П(С)БО 1). Власний капітал – фінансові засоби окремого суб'єкта господарювання, які належать йому на правах власності і використовуються для формування певної частини його активів (чистих активів підприємства). [3].

Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів (П(С)БО 4).

Інвестиційна діяльність – сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. [3].

Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства (П(С)БО 4).

Діяльність підприємства фінансова – цілеспрямована система заходів, здійснюваних підприємством задля реалізації поточних і стратегічних завдань його розвитку, забезпечення його діяльності фінансовими ресурсами, управління ними, вчасного та повного виконання фінансових зобов'язань[3].

Як правило, у таких випадках дослідник того чи іншого терміну намагається поєднати різні підходи в авторському визначенні і вважає його єдино можливим. Інша ситуація, коли дослідник намагається звести різні визначення, зазначаючи сферу застосування цього терміну: нерухомість* – з: 1) економічної точки зору – як матеріальне майно, що виступає як засіб одержання доходу та фактор виробництва, 2) правової точки зору – як об'єкт права, тобто сукупність речових прав на власну та чужу нерухомість; 3) бухгалтерської – як земельні ділянки та все, що розташоване на них і тісно пов'язане з ними (будинки, споруди, цілісні майнові

комплекси), що належать фізичним та юридичним особам, переміщення яких без пошкодження (втрати) їх якісних або функціональних характеристик неможливе або обмежене, а також речові права на об'єкти нерухомості.

Термінознавцями проведені глибокі дослідження щодо того, які вимоги висуваються до "ідеального" терміну. На думку автора, дотримання усіх визначених вимог одночасно в окремо взятому терміні є досить проблематичним. Проте вони мають велику роль в процесі формування та упорядкування термінології. Не вдаючись до дискусій щодо переліку вимог, розглянемо дотримання найбільш визнаних вимог по відношенню до певних бухгалтерських понять з метою визначення шляхів удосконалення терміносистеми бухгалтерського обліку.

1. Несуперечливість терміну в даній термінології. Наприклад, запропоноване дослідником поняття біологічного активу* як "живого організму, що здатний акумулювати природну та уречевлену енергію у процесі своєї життєдіяльності та забезпечувати її вихід у вигляді інших, більш прийнятних для споживання людей енергетичних форм (продукція тваринництва)" може бути прийнятним за умови розуміння під активом енергії, а не в значенні, сформульованому П(С)БО. В іншому випадку цей термін є суперечливим по відношенню до інших елементів терміносистеми бухгалтерського обліку.

2. Однозначність (один варіант змісту терміну в рамках однієї термінології).

3. Повнозначність (відображення у визначенні терміну мінімальної кількості ознак, достатніх для ідентифікації поняття). Прикладом дотримання цієї вимоги є термін "безнадійна заборгованість" в ПКУ: безнадійна заборгованість – заборгованість, що відповідає одній з таких ознак: а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності; б) прострочена заборгованість, що не погашена внаслідок недостатності майна фізичної особи, за умови, що дії кредитора, спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості; в) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією; г) заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних після звернення кредитором стягнення на заставлене майно відповідно до закону та договору, за умови, що інші дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника, визначені нормативно-правовими актами, не призвели до повного покриття заборгованості; г) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством; д) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, недієздатними або оголошені померлими, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі. Проте у даному випадку не дотримується вимога стислості.

4. Стислість (ліквідація непотрібних елементів, зайвих слів).

5. Відповідність нормам мови (використання літературних форм мови, граматичних правил, уникнення професійних жаргонів). Саме таким шляхом пішла Державна митна служба України, даючи роз'яснення щодо терміну "вітчизняне виробництво" у листі від 03.02.2012 г. N 11.1/1.2-15.1/986, формулюючи значення цього терміну на підставі терміну "вітчизняний" з тлумачного словника української мови.

6. Здатність до новотворів (можливість утворення нових слів і словосполучень): трансакція* (як взаємодія між двома і більше суб'єктами з приводу обміну матеріальними активами, видами діяльності, а також правами та

зобов'язаннями на основі формальних (документально оформлених) та неформальних домовленостей) та трансакційні витрати* (як витрати, що виникають під час організації і реалізації економічних взаємовідносин, пов'язані з передачею, специфікацією і захистом прав власності, обумовлені відповідними формальними і неформальними умовами функціонування суб'єктів господарювання на ринку); маржа* (як частина прибутку в сумі доходу, що забезпечує покриття витрат з урахуванням виду та об'єктів діяльності) і маржинальний дохід* (як показник оцінки перевищення доходу від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) над сумою змінних витрат, понесених для отримання цього доходу).

7. Взаємозамінність (еквівалентність) терміну і визначення.

8. Відображення сутності поняття, а не тільки його ознак. Наприклад, дефініція “логістичні витрати* – витрати на виконання логістичних операцій (складування, транспортування, збір, збереження і передача даних про замовлення, запаси, поставки і т.д.)” містить і узагальнення, і перелік конкретизованих ознак, проте таке визначення вимагає введення до термінологічного поля бухгалтерського обліку терміну “логістичні операції”.

9. Сучасність (заміна застарілих термінів новими). Так, з введенням поняття “власний капітал” старі терміни “статутний фонд”, “резервний фонд” замінені відповідно на “статутний капітал”, “резервний капітал”.

10. Інтернаціональність (збіг змісту і форми термінів в кількох національних мовах) (табл. 1).

Таблиця 1 Дотримання вимоги інтернаціональності на прикладі термінів з П(С)БО та МСФЗ

П(С)БО	МСФЗ
1	2
Вартість використання – теперішня вартість майбутніх грошових потоків, які, як очікується, виникнуть від використання активу та його ліквідації	Вартість використання (value in use) – теперішня вартість оцінених майбутніх грошових потоків, які, за очікуванням, виникнуть від безперервного використання активу та його ліквідації наприкінці строку його корисної експлуатації
Інструмент власного капіталу – контракт, який підтверджує право на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування сум за всіма його зобов'язаннями	Інструмент власного капіталу (equity instrument) – будь-який контракт, який засвідчує залишкову частку в активах суб'єкта господарювання після вирахування всіх його зобов'язань
Компонент підприємства – одиниця (група одиниць), що генерує грошові кошти та може бути відділена операційно і забезпечує діяльність з виробництва та/або продажу продукції (робіт, послуг)	Компонент суб'єкта господарювання (component of an entity) – діяльність та грошові потоки, які можна легко розрізнити від решти діяльності та грошових потоків суб'єкта господарювання операційно і з метою фінансової звітності
Контроль – вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства або підприємництва з метою одержання вигод від його діяльності	Контроль (control) – повноваження управляти фінансовими та операційними політиками суб'єкта господарювання з метою одержання вигід від його діяльності
Кредитний ризик – імовірність втрат однієї зі сторін – укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною	Кредитний ризик (credit risk) – ризик того, що одна сторона контракту про фінансовий інструмент не зможе виконати зобов'язання і це буде причиною виникнення фінансового збитку іншої сторони

Продовження табл. 1

1	2
Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований	Нематеріальний актив (intangible asset) – немонетарний актив, який не має фізичної змісту та може бути ідентифікований
Припинена діяльність – це ліквідований або визнаний як утримуваний для продажу компонент підприємства, який являє собою: а) відокремлюваний напрям або сегмент діяльності підприємства; б) частину єдиного скоординованого плану відмови від окремого напрямку або сегменту діяльності підприємства; в) дочірнє підприємство, що було придбане винятково з метою його перепродажу	Припинена діяльність (discontinued operation) – компонент суб'єкта господарювання, який було ліквідовано або який класифікується як утримуваний для продажу та: а) являє собою окремий основний напрямок бізнесу або географічний регіон діяльності; б) є частиною єдиного координованого плану ліквідації окремого основного напрямку бізнесу або географічного регіону діяльності, або в) є дочірнім підприємством, придбаним виключно з метою перепродажу
Ризик ліквідності – імовірність втрат внаслідок неспроможності виконати свої зобов'язання у зв'язку з неможливістю реалізувати фінансові активи за справедливою вартістю	Ризик ліквідності (liquidity risk) – ризик того, що суб'єкт господарювання матиме труднощі при виконанні зобов'язань, пов'язаних із фінансовими зобов'язаннями, що погашаються шляхом поставки грошових коштів або іншого фінансового активу
Справедлива вартість – сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами	Справедлива вартість (fair value) – сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами

Проте у кожній національній мові є власні традиції формування термінів, що повинен враховувати дослідник. Наведемо кілька прикладів. Так, згідно зі ст. 120 Господарського кодексу України корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Тоді як у англійській термінології цей термін означає або акціонерне товариство, або таку форму організації бізнесу, яка передбачає дольову участь у статутному капіталі підприємства. Ще один приклад. Інтернаціональний термін “дебет” англійською Debit, німецькою – Debet, польською – Debet, французькою – débit, болгарською – дебит, проте чеська мова має власний термін – má dáti (дослівний переклад – “має, повинен дати”).

Ознайомлення з вихідними позиціями термінознавства та теоретико-філософськими підходами до процесу визначення (рис. 1) дозволяє нам сформулювати таку послідовність дій для дослідника певного бухгалтерського поняття:

Рис. 1. Визначення як процес

1. Визначення термінологічного поля, у якому буде здійснюватись відбір існуючих термінів.

2. Збір існуючих визначень даного терміну.

3. Класифікація визначень за суттєвими ознаками.

4. Ідентифікація категорій та їх повна характеристика.

5. Виявлення синонімів та омонімів поняття. Як правило, ці явища відбуваються при накладанні терміносистем кількох наук, наприклад, в статистиці термін “товари” використовується як синонім до терміну “вироблена продукція”. У бухгалтерському обліку наявність омонімів вирішується контекстом: склад готової продукції – склад (структура) активів підприємства, дебет рахунку – дебетові операції банку.

6. Визначення суттєвих ознак предмета, що термінується, такими логічними способами як порівняння, синтез, абстрагування, узагальнення.

7. Проведення компонентного аналізу значення. Продемонструємо цей спосіб на прикладі побудови визначення поняття “запаси”. Спочатку з'ясуємо родові поняття, видом якого є запаси. Таким словосполученням є “оборотні активи”. Цей вираз буде першим словосполученням після слова “це” у кінцевому варіанті дефініції. Ця дія є однією з вирішальних, тому що впливає на напрям подальшого дослідження. Наприклад, в ПКУ портфельні інвестиції визначаються як господарські операції, що передбачають купівлю цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку або біржовому товарному ринку. Тоді як у фінансах стикаємось з іншим: інвестиції портфельні – кошти, вкладені в цінні папери довготермінового характеру, які не передбачають отримання швидкого доходу [3]. Після цього виділяємо усі інші види оборотних активів і знаходимо їх відмінні ознаки у порівнянні з запасами. Крім запасів, оборотними активами є грошові кошти, поточна дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції. Від грошових коштів запаси відрізняються немонетарною

формою. Від дебіторської заборгованості запаси відрізняються матеріальною формою. Від фінансових інвестицій запаси відрізняються сутністю та призначенням. (Фінансові інвестиції – активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора(П(С)БО)). У такому випадку визначення активів може мати наступну форму: запаси – оборотний актив немонетарної форми, які використовуються у господарській діяльності та для управління нею. При цьому термін господарська діяльність використовується у значенні, передбаченому у Податковому кодексі України. Таке визначення відрізняється від визначення, запропонованого в П(С)БО 9: запаси – активи, які утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством. Останнє визначення побудоване за принципом формулювання переліку ознак (товарів, сировини, незавершеного виробництва, готової продукції, МШП). При цьому наявність хоча б однієї з цих ознак є достатньою.

8. Перевірка на конверсивність терміна (використання його у ситуації, яка розглядається з різних точок зору). У бухгалтерському обліку одна і та ж господарська операція для покупця спричиняє появу кредиторської заборгованості і витрат, а для продавця – дебіторської заборгованості і доходів. Як приклад, наведемо дефініції поняття “дивіденд”: з позиції акціонера: дивіденд (загальноприйняте в економічній теорії) – дохід, отриманий власником акції з прибутку акціонерного товариства за підсумками його господарської діяльності за певний період часу, як правило, за рік; з позиції підприємства, яке нараховує дивіденд: дивіденди (за П(С)БО) – частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі підприємства; дивіденди (ПКУ) – платіж, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав на користь власника таких корпоративних прав, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Неврахування конверсивності терміна призводить до плутанини у наукових дискусіях. Наприклад, різні дослідники визначають термін “податок” виходячи з функціональних особливостей досліджуваного поняття як з боку держави (дохід) держави, так і для платників податків на основі існуючих принципів оподаткування (витрати).

9. Перевірка на чіткість поняття (наявність чіткої межі використання терміну). Наприклад, нечіткими є визначення: резерв* – об'єкти, які вводяться до системи бухгалтерського обліку як засоби її оптимізації через забезпечення відповідності доходів та витрат і впливу на фінансовий результат; прибуток* – частина новоствореної вартості, що враховує раціональне співвідношення і ефективне використання ресурсів підприємства, не знижує його конкурентоспроможності, при збереженні соціальних гарантій членам колективу та недопущення негативних екологічних наслідків; прибуток* – результат, отриманого внаслідок використання знань та вмінь працівників, ефективної взаємодії між ними під дією інституційних змін. Нечіткість поняття призводить до розмитості меж таких понять, як “фінансові активи”, “фінансові інструменти” та “фінансові інвестиції”; “трудова ресурси”, “робоча сила”, “людський фактор”, “трудова потенціал”, “людський капітал”.

10. Перевірка на доцільність введення запозичення. Однією з проблем сучасної бухгалтерської термінології є запозичення. Погляд на наукову термінологію як на відкриту систему ґрунтується на усвідомленні того, що її розвиток детермінований станом світової наукової думки, від якої Україна ніколи не була відокремленою. Запозичення доцільні тільки тоді, коли вони відповідають життєвим потребам і засвоюються, не порушуючи національної специфіки термінологічної системи. Прикладами запозичення термінів (або їх дослівного перекладу з інших мов) у бухгалтерському обліку є: екаунтинг, контролінг, контрольні учасники, суттєвий вплив, еквіваленти грошових коштів, справедлива вартість.

11. Перевірка на тавтологію. Наприклад, дослідником запропоновано визначення біологічного активу у такій редакції: біологічні активи* – це живі організми, що використовуються у сільськогосподарській діяльності та є ресурсами сільськогосподарського підприємства, здатні в процесі якісних і кількісних змін давати сільськогосподарську продукцію та / або додаткові біологічні активи, утримуються для споживання під час виробництва продукції та / або для подальшого використання, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди. Тоді як у ПСБО 30 “Біологічні активи” термін “сільськогосподарська діяльність» визначається через поняття біологічних активів (процес управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів). Аналогічна ситуація з терміном “корпоративні права” у ПКУ – права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Водночас дивіденди (за ПКУ) – платіж, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав на користь власника таких корпоративних прав, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв’язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку. Тобто маємо ситуацію, коли термін 1 визначається через термін 2 і навпаки.

Врахування зазначених вище позицій дозволяє удосконалювати формування термінології бухгалтерського обліку. На їх підставі в Інституті обліку та фінансів Житомирського державного технологічного університету на базі Житомирської наукової бухгалтерської школи розпочато роботу у сфері термінології бухгалтерського обліку. Вже вийшов “Словник економічних термінів: економічна теорія, бухгалтерський облік” [7]. Готуються до друку “Словник економічних термінів: менеджмент, бухгалтерський облік” та “Словник економічних термінів: фінанси, бухгалтерський облік” Мета такої лексикографічної роботи полягає у спробі зіставити поняття відповідних наук, упорядкувати їх, що допоможе шляхом визначення термінологічних еквівалентів сприяти спілкуванню між спеціалістами і ліквідує в якійсь мірі прогалину в цих важливих науках.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Бухгалтерський облік як наука дійшов до того етапу розвитку, коли має місце велика кількість професійних термінів. Формування термінології бухгалтерського обліку передбачає упорядкування термінів відповідно до встановлених вимог та дотримання певних процедур визначення як процесу.

2. Сучасний етап розвитку бухгалтерського обліку характеризується потужним імпортом термінології з Міжнародних стандартів фінансової звітності, а також постійним збільшенням термінів у нормативній базі.

3. Значна частина термінологічних проблем у бухгалтерському обліку (багатозначність, неточність, відсутність системності у побудові термінів) пов'язана з неврахуванням наявності різних термінологічних полів у різних економічних науках.

4. Розвиток терміносистеми бухгалтерського обліку необхідно здійснювати з врахуванням загальнолінгвістичних принципів, але за окремою галуззю знань.

5. Для подолання негативних тенденцій у бухгалтерській термінологічній системі слід розвивати лексикографічний напрям роботи (створення різного роду термінологічних словників (словники-довідники, багатомовні словники, словники нових термінів тощо)). Використання таких словників сприяє удосконаленню підготовки кадрів, уникненню безплідних диспутів між дослідниками.

Список використаних літературних джерел:

1. Большой экономический словарь: [4-е изд. доп. и перер.] / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.

2. *Загородній А.Г.* Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Возюк, Т.С. Смовженко – 2-ге вид., випр. та доп.– Львів: Центр Європи, 1997. – 576 с.

3. *Загородній А.Г., Возюк Г.Л.* Фінансово-економічний словник. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.]

4. Краткий экономический словарь / [под ред. Ю.А. Белика и др.]. – М.: Политиздат, 1987. – 399 с.

5. Русско-украинский финансово-банковский словарь / [сост. В.Н. Копорулина, Л.В. Копорулина]. – Х.: Фортуна-Пресс, Консул, 1997. – 208 с.

6. *Соколов Я.В.* Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней: учебн. пособие для вузов / Соколов Я.В. – М.: Аудит. ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

7. *Чижевська Л.В., Лозинський Д.Л.* Словник економічних термінів: економічна теорія, бухгалтерський облік / за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 160 с.

ЧИЖЕВСЬКА Людмила Віталіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри господарського та фінансового контролю Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2012 р.